

**OSMO VATANEN, JORMA HANNIKAINEN,
SAMPPI ASUNTA, PEKKA KIVEKÄS JA
TUOMO NIKKOLA (TOIM.)**

Hymnarium. Latinalais-suomalainen
Hymnikirja. Hymnarium Latino-Fennicum.
[Rovaniemi]: Väyläkirjat 2021. 448 s.

Dominikaanit ovat vuodesta 1249 alkaen vaikuttaneet Suomen kirkolliseen historiaan monin tavoin poliittisesti, opetuksellisesti ja erityisesti liturgisesti. Viimeksi mainitusta on osoituksena dominikaanisen liturgian traditio, jonka otti ensimmäisenä käyttöön piispa Johannes (1286–1290), ja joka vakiintui sittemmin messuelämän perustaksi 1300-luvun alussa piispa Pentin (1321–1338) aikana. Tämän käytännön vaikutus näkyy yhä edelleen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluselämässä erityisesti ensimmäisen vuosikerran epistola- ja evankeliumitekstien ja joidenkin päivän rukousten alkuperässä.

Dominikaaniseen liturgiaan kuului myös hymnarium, joka sisälsi jumalanpalveluselämässä, erityisesti rukoushetkissä sekä myös messuissa käytetyt hymnit eli ylistyslaulut. Ne perustuivat usein Raamatun teksteihin ja niiden tehtävänä oli opettaa, selittää ja soveltaa niitä jokapäiväiseen elämään. Tästä näkökulmasta hymneistä johtaa suora linja luterilaiseen virsikirjatradiitioon 1500–1600-lukujen taitteesta alkaen aina vuoden 1986 virsikirjaan asti.

Nyt esiteltävä teos *Hymnarium. Latinalais-suomalainen Hymnikirja. Hymnarium Latino-Fennicum* tuo uudella tavalla päivänvaloon mainitut dominikaaniset ylistyslaulut sävelmineen neliviivaiselle nuottiviivastolle merkittynä ja sovitettuina. Ne sisältyvät 1500-luvulta peräisin oleviin ”vanhoiksi turkulaisiksi” kutsuttuihin käsikirjoituksiin, joita on kaikkiaan kolmisenkymmentä kappaletta. Ne ovat sisällöltään suhteellisen yhtenäiset ja siten osoittavat keskiaikaisessa Turun hiippakunnassa käytössä olleen hymnisävelmätradition. Tämä on ollut liturgian- ja kirkkomusiikin historian tutkijoiden tiedossa jo kauan.

Hymnarium-teos syntyi professori emeritus Jouko Martikaisen ja jumalanpalveluskouluttaja Osmo Vatasen 2013 tekemän aloitteen pohjalta. He esittivät Hymnologian ja liturgiikan seuralle

latinalais-suomalaisen hymnikirjan laatimista, jotta keskiaikaiset hymnit saisivat suomenkielisen laulettavan asun. Innoituksena hankkeeseen oli kirkkohallituksen vuonna 2008 organisoima antifonisten psalmien julkaiseminen vihkona ja Suomen katolisen hiippakunnan laulukirjan ilmestyminen vuonna 2012. Hanke liittyi myös kahden merkkivuoden valmisteluihin, tuolloin olivat nimittäin tulossa vuosina 2016–2017 vietetyt Hemmingus Maskulaisen *Piae Cantiones*-suomennoksen 400-vuotisjuhla ja reformaation 500-merkkivuosi.

Hymnologian ja liturgiikan seura perusti aloitteen pohjalta työryhmän, johon kuuluivat puheenjohtaja Martikaisen ja sihteeri Vatasen ohella runoilija, rovasti Samppa Asunta; yliopistonlehtori MuT Jorma Hannikainen; runoilija, lehtori Pekka Kivekäs; dosentti, TT Anni Maria Laato; säveltäjä, lehtori Tuomo Nikkola; professori, dosentti, TT Seppo Suokunnas; musiikkipedagogi, MuT Hilikka-Liisa Vuori ja FM Tauno Väinölä. Säveltäjä, lehtori Juhani Haapasalo osallistui myös työryhmän työskentelyyn työn loppuvaiheessa.

Työryhmä kokoontui vuosina 2014–2020 kaikkiaan 31 kertaa ja valitsi Asunnan ja Kivekkään hymnien suomentajiksi. Työryhmä antoi heidän tekemiinsä alustaviin käännöksiin palautetta ja nimesi keskuudestaan säveltyöryhmän, johon kuuluivat Asunta, Hannikainen, Kivekäs, Nikkola, Vuori ja Vatanen. Säveltyöryhmä toimi myös redaktioryhmänä, joka viimeisteli julkaisua varten alustavasti hyväksytyt käännökset kaikkiaan 164 hymniin, sekvenssiin ja antifoniin. Rautavaaralaisen maansiirtourakoitsija Lauri Keinäsen, Pyhän Henrikin säätiön, Luterilaisen Kulttuurin Säätiön, Antti Wihurin rahaston ja kirkkohallituksen taloudellisesti tukema teos julkaistiin syksyllä 2021 Väyläkirjojen kustantamana. Katolinen kulttuurikeskus Studium Catholicum, Kirkkohallituksen jumalanpalvelus ja yhteiskunta -yksikkö sekä Sibelius-Akatemia ovat myös tukeneet hanketta eri tavoin.

Sävelmätyöskentelyn alkuvaiheessa paljastui, että turkulaiset sävelmät poikkesivat joskus vähän, joskus enemmän benediktiinisen tradition sävelmistä, jotka sisältyivät katolisen kirkon viralliseen hymnisävelmistöön *Liber Hymnarius*

(1983). Sävelmämuotojen alkuperä selvisi, kun työryhmän jäsen Hilikka-Liisa Vuori toi kokoukseen Studium Catholicumin kirjastosta lainaamansa dominikaanisen hymnariumin vuodelta 1933. Sävelmiä vertaillen kävi ilmi, että kyseisen hymnariumin sävelmät olivat identtisiä turkulaisten sävelmien kanssa. Tätä havaintoa ei hymnisävelmien tutkimuksessa ollut aiemmin tehty. Se osoitti sävelmien olevan peräisin dominikaanisesta antifonaarista, joka on osa niin kutsuttua Humbertuksen koodeksia (1256). Koodeksi käsitti tämä antifonaari mukaan lukien 14 osaa, jotka dominikaaninen sääntökuntamestari Humbertus de Romans (1200–1277, sääntökuntamestarina 1254–1264) laati itsenäisesti aikaisempien valmistujensa pohjalta. Humbertuksen koodeksi oli siis laaja-alainen jumalanpalveluselämän kattava liturginen ohjekirja, jonka varaan koko dominikaaninen liturginen traditio eri osa-alueineen muodostui.

Dominikaanit muokkasivat hymnisävelmätraditionsa sisterssiläisen sääntökunnan vastaavan käytännön pohjalta mukauttaen sen omaan teologiseen ymmärryksensä. He sovelsivat ja tulkitsivat siis itsenäisesti sisterssiläisten tekstejä ja käytäntöjä. Sisterssiläinen hymnilaulutraditio juontui edelleen varhaiskeskiaikaisesta tavasta laulaa hymnejä. Sen kehittymisen takana on puolestaan Kaarle Suuri (748–814), joka halusi yhdenmukaistaa valtakuntansa jumalanpalveluselämää. Hymneissä oli siten elementtejä varhaisista läntisen kristikunnan laulutraditioista, jotka muokkautuivat Alppien pohjoispuolella Kaarle Suuren aikana.

Hymnarium-teos koostuu sen käyttöä esittelevästä luvusta (s. 9–12), neljästä johdannollisesta asiantuntija-artikkelista (s. 13–53), itse hymnariumista (s. 56–383) sekä liitteistä (s. 384–448), johon kuuluu hymnien teksti- ja sävelmälähteet, hymnariumin tekstissä ja nuoteissa olevat selvittävät alaviitteet, Tauno Väinölän laatimat yksityiskohtaiset tekstuaaliset että musiikilliset selitykset osaan hymneistä, suomentajien esittely, luettelo hymneissä esiintyvään Ambrosiuksen runomittaan sopivista vuoden 1986 virsikirjan virsistä sekä aakkoselliset luettelot hymneistä suomeksi ja latinaksi. Viimeisenä on teoksen laadintaan käytettyjen lähteiden ja kirjallisuuden

luettelo. Väyläkirjat on myös panostanut teoksen ulkoasuun merkitsemällä hymnien otsikot punaisella perinteiseen liturgiseen tapaan ja liittämällä mukaan muutamia kuvia ”vanhoista turkulaisista” käsikirjoituksista.

Ensimmäinen asiantuntija-artikkeleista on Vatasen kirjoittama. Hän määrittelee siinä käsitteen hymni ja tuo siinä asiantuntevasti ja selkeästi esille hymnien tekstuaalisen ja musiikillisen historian ensimmäisiltä kristillisiltä vuosisadoilta 2020-luvulle, reformaation jälkeistä protestanttista käytäntöä unohtamatta. Laato on kirjoittanut toisen artikkelin, joka käsittelee Raamatun käyttöä hymnirunoudessa. Hän esittelee selkein sanoin hymneihin liittyviä teologisia käsitteitä ja kielikuvia Raamatun tulkinnan näkökulmasta sekä sitä, mistä nämä nousevat ja minkälaisin erilaisiin käännöksiin ja tulkintatraditioihin ne pohjaavat. Kolmas artikkeli on Martikaisen kynästä. Hän hahmottaa laajan lukeneisuutensa ja teologisen kokemuksensa tuomalla opillisella, käsitteellisellä ja syvällisellä selkeydellä hymnien teologian rukoushetkien näkökulmasta. Siihen kuuluvat opilliset painotukset luomisesta, Pyhästä Kolminaisuudesta, ihmisen pelastuksesta, sakramenteista, uudesta Jerusalemissa, enkeleistä, marttyyreista, pyhien muistopäivistä sekä ”vuosisataisesta hymnikuorosta”. Hannikainen tarkastelee oppineesti viimeisessä asiantuntija-artikkelissa hymnikirjan sävelmistöä. Hän tuo esille sävelmien lähteet, neliönuottien tulkinnan sekä antaa lauluohjeita kirjan käyttäjille.

Viimeksi mainittu on tarpeen, sillä teos on tarkoitettu seurakunnalliseen käyttöön eri yhteyksissä. Siksi se kostuu hymneistä, jotka on järjestetty kirkkovuoden, viikonpäivien ja pyhimysten muistopäivien mukaan käytettäväksi eritoten rukoushetkissä. Sen jälkeen seuraavat antifonit ja responsoriot, sekvenssit, vaihtoehtoiset hymnisävelmät sekä Paul Gerhardtin (1607–1676) saksaksi kääntämät Salve-virret.

Hymnarium-teoksen pääasiallinen käyttötarkoitus on antaa aineistoa jumalanpalveluselämän eri yhteyksiin. Tällaisena se on arvokas lisä erityisesti niille, jotka haluavat kehittää jumalanpalveluselämää rikastuttamalla sitä ensimmäiseltä kristilliseltä vuosituhannelta periytyvällä liturgi-

sella aineistolla. Se on nykysuomeksi sanoitettu ja sovitettu niin, että sisältö on mahdollista esittää musiikillisesti perinteiseen lähes kahden vuosituhannen aikana käytettyyn tapaan. Tämä kaikki on mahdollista siksi, että Hymnarium tarjoaa siihen aineiston ja antaa ohjeet sen käyttöön. Teos on siksi kulttuurihistoriallinen työ.

Se on kulttuurihistoriallinen myös tieteellisesti, sillä hymniaineisto sävelmineen tarjoaa tutkimukselle uutta aineistoa käytettäväksi kirkko-, liturgian- musiikinhistoriallisessa tutkimuksessa. Työryhmän havaitsema turkulaisen hymnilaulutradition sitoutuminen dominikaaniseen vastaavaan käytäntöön ja sen välityksellä sisterssiläiseen hymnilaulutapaan on myös uusi tieteellinen havainto. Frankkien valtakunnassa muotoutuneen gregoriaanisen laulun välittymisen puolestaan sisterssiläiseen hymnilaulutapaan osoittaa, että tämä liturginen traditio on dominikaanien kautta saavuttanut Suomen suoraan Euroopan rintamailta lähes tuhat vuotta sitten. Se on yhä edelleen Hymnarium-teoksen välityksellä aktiivisessa käytössä!

Jyrki Knuutila

Käytännöllisen teologian emeritusprofessori
Helsingin yliopisto

SAANA SVÄRD & JOANNA TÖYRÄÄNVUORI (TOIM.)

Muinaisen Lähi-idän imperiumit: Kadonneiden suurvaltojen kukoistus ja tuho. Helsinki: Gaudeamus 2022. 296 s.

Saana Svärdirin johtaman Ancient Near Eastern Empires (ANEE) -huippuyksikön (2018–2025) työn tuloksena on syntynyt laajalle yleisölle tarkoitettu monipuolinen suomenkielinen katsaus muinaisen Lähi-idän imperiumeihin. Suunnilleen samaan aikaan kirjan ilmestymisen kanssa Suomen kansallismuseossa avautui myös huip-

puyksikön kuratoima, samaa aihepiiriä käsitelty näyttely. Fokuksessa on erityisesti ensimmäinen vuosituhut ennen ajanlaskun alkua, minkä lisäksi aihetta ajankohtaistetaan kertomalla suomalaisen Lähi-idän tutkimuksen modernista historiasta.

Kirja jakautuu johdantoon, yhteentoista pää-lukuun ja epilogiin, minkä lisäksi tulevat viitteet, kirjallisuusluettelo, hakemistot, kirjoittajaesitte-lyt ja loppukiitokset. Johdannon ovat kirjoittaneet toimittajat Svärd & Töyräänvuori. Päälukujen aiheet ovat Johdatus muinaisen Lähi-idän historiaan ja valtakuntiin (Saana Svärd), Kirjoitustaidon kehittyminen (Aleksi Sahala & Joanna Töyräänvuori), Kirjallisuus ja mytologia (Aino Hätinén), Uskonto ja uskonnollisuus (Reettakaisa Sofia Salo), Tiede ja taikausko (Mikko Luukko), Taide ja arkkitehtuuri (Antti Lahelma & Marta Lorenzon), Arkielämä muinaisessa Lähi-idässä (Kirsi Valkama), Sukupuoli ja seksuaalisuus (Martti Nissinen), Muinaisen Lähi-idän talous (Jason M. Silverman), Kuninkuus, hallinto ja lainkäyttö (Raija Mattila) sekä Kansallisuus, etnisyys ja muinaiset muutto-liikkeet (Joanna Töyräänvuori). Epilogi aiheesta Muinaisen Lähi-idän tutkimus Suomessa on Rick Bonnien käsialaa. Teksti on läpi kirjan sujuvaa ja kohderyhmän huomioon ottaen sopivan tasoista. Kirjassa on myös hienot kannet ja paljon upeita kuvia muinaisen Lähi-idän arkeologisista kohteista sekä niistä tehdyistä esinelöydöistä.

Tilanpuutteen vuoksi voin nostaa esiin vain joitain mielenkiintoisia ja teologian kannalta relevantteja kohtia. Johdatusartikkelissaan Svärd muistuttaa, että useimmat muinaisen Lähi-idän valtakunnat sijaitsivat ”nykyisen Irakin valtion alueella”, vaikka alueen aavikot eivät varsinaisesti koskaan olleet osa imperiumeja (s. 18–19). Jumalia oli useita, mutta jokaisella kaupungilla oli pääjumalansa (s. 25). Uskontoa käsittelevää neljättä lukua myöten kirja päättää vaieta assyriologi Simo Parpolan teoriasta, jonka mukaan yksijumalaisuus olisi syntynyt Assyriassa tai että jumalat olisi nähty yhden ja saman jumaluuden ilmentyminä. Sen sijaan saamme Svärdiltä erinomaisen valaisevan ajankohtaistavan vertauksen muinaisesta jumalmailmasta: ”Real Madridin kannattajat eivät suinkaan kiellä sitä, etteikö muuallakin voisi olla taitavia pelaajia, mutta oman kaupungin